

EDİTÖRE MEKTUP

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELEŞME HAREKETİNİN DÜNÜ / BUGÜNÜ - BÖLÜM 1

ESTABLISHING UNIVERSITY IN TURKEY AND THE WORLD: PAST AND PRESENT - SECTION 1

M. Nejat Gacar

Dünyada Üniversiteleşme Hareketi

Öğrenme ve öğrenilen bilginin aktarılması, tarih öncesi döneme, *Homo sapiens*'e kadar dayanır. Araç, gereç ve silah yapımı ile av ve ateşin kullanımı, tarih öncesi dönemin önde gelen bilgi birikimini oluşturur. İlk atalarımız, kazanımlarını bir taraftan içinde yaşadığı toplumla paylaşırken, diğer taraftan da mağara duvarlarına kazıyarak gelecek kuşaklara aktarımın en güvenli yolunun 'yazılı belge' olduğunu keşfetmiştir. Ancak, bilgi ve deneyimlerin gerçek anlamda ve sağlıklı bir şekilde geleceğe aktarılması İÖ 4200'lü yıllara dayanmaktadır. Çünkü söz konusu yıllarda, Mısırlılar, yılı 365 eşit parçaya bölmeyi başarmış, günlük takvimi insanoğlunun hizmetine sunabilmişlerdir. Bir başka deyişle, o andan başlayarak, olayların tarih ile belirlenme şansı yakalanmıştır. Demek ki, 'Tarih' in başladığı noktaya değin, üniversiteleşme sürecini zorlayan, bilginin üretilmesi (ilkel ve rastlantısal da olsa), paylaşılması ve kuşaklar arası iletişimi oldukça önemli bir yolu geride bırakmıştır!.. Bugün, Adli Tıp Uzmanlarının atası sayılan 'İMHOTEP' in İÖ 2630'da Mısır Firavunu Coser'e hekimbaşılık yapması, bilgi ve deneyimlerini tabletler üzerinde geleceğe aktarması bilgi depolanması ile transferinin en çarpıcı ve güzel örneklerinden birisini oluşturur. Bu olay ayrıca, bilgi transferini, 'mağara duvarları' gibi durağan bir konumdan tablet, papirus, kağıt ve zaman içinde elektronik posta, elektronik arşiv gibi dinamik oluşumlara dönüşmesini de tetiklemiştir. Bilimin üretilmesi, paylaşılması ve yakın kaynaklara aktarılması kısa süre içinde bilginin depolanma ve korunmasını zorunlu kılmıştır. İÖ 330'lu yıllarda kurulup da İS 641'de Araplar tarafından yakılıp yıkılan İskenderiye Müze ve Kitaplığı sanırım bu misyonu üstlenmiş kurumların başında gelmektedir. Bugün, eskiye sadık kalınarak yeniden yapılandırılmaya çalışılan İskenderiye Kütüphane ve Müzesi 240 bin kitapla, günümüz kültür yaşamına merhaba demmiştir. Dönemlerine ışık tutup, gerçek birer eğitim yuvası olan dört kütüphaneden (Bağdat, Buhara, Bergama ve İskenderiye) vandalizmin yok

edemediği tek örnek olarak da sonsuza dek varlığını sürdürecektir!

Üniversiteleşmenin alt yapısı oluştuktan sonra, bilimin ortak bir dil olarak kabul edilmesi İÖ 600'lü yıllarda Antik Yunan Filozoflarının bir araya gelmeleriyle başlamıştır. Sofistikler ve öncesinin doğa bilimleri, astroloji, matematik, felsefe tartışmalarını, soru/yanıt yöntemiyle öğretilmesini yaygınlaştıran Sokrates izler. Ardında hiçbir yazılı belge bırakmayan Sokrates'in öğretisi ve düşünceleri, başta en sevgili öğrencisi olan Plato (Eflatun) olmak üzere diğer öğrenci ve dönemin ozan ve yazarları tarafından günümüze aktarılmıştır. Bu dönem ve izleyen zaman içinde bilimsel tartışmalar daha geniş kitlelere ulaşmayı başarır. Bilimin paylaşıldığı, tartışıldığı dahası üretimin tetiklendiği, genellikle açık alanlarda düzenlenen bu toplantılar kısa zaman sonra hep aynı mekânlarda yapılmaya başlar. Diğer bir deyişle, okullaşma başlar. Örneğin; Platonun toplantılarını yaptığı Akademon'un zeytinliği daha sonraları 'Akademia' adı altında okullaşmıştır. Söz konusu mekanlar, bugünkü yükseköğretim kurumlarının ilk örneklerini oluşturur. Örneğin; Thales'in 'İonia'sı, ozan Ksenophanes'in 'Elea'sı, Demokritos'un 'Atomcular'ı, Plato'nun 'Akademia'sı ve Aristoteles'in 'Peripatos'(gezginler)'i ile 'Lyceum'u. Yukarıdaki üniversitelerin tümü, bugünkü üniversitelerin ilk örnekleridir (prototip). Tek fark, 'Üniversite' adıyla özdeşleşmemiş olmalarıdır. Gittikçe yaygınlaşan bu okullar, zaman içinde daha iyiye ve daha güzele doğru yol almaya başlar. Ve bu serüven kimi zaman iyi, kimi zaman kötü olarak, karanlık ortaçağ Avrupa'sına kadar gelir. Yoğun din baskısı altında, okunmasın diye, kitapların ıslak parmak değen (!) kenarlarının siyanürlendiği, Engizisyon Mahkemelerinin en aktif olduğu dönemlere kadar uzanır. Akademia ve Lyceum'un İS 529'da Bizans İmparatoru Justinian tarafından kapatılması, İskenderiye müze ve kütüphanesinin İS 641'de, daha önce birkaç kez, başta Bizanslılar olmak üzere farklı uluslarca denendikten sonra,

Sorumlu Yazar

M. Nejat Gacar
Farmakoloji Anabilim Dalı,
Tıp Fakültesi,
Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli,
Türkiye

Geliş
03.05.2016

Kabul
05.05.2016

Araplar tarafından yakılıp yıkılması Avrupa'daki bilimsel aktivitenin sonlanması olarak kabul edilir. Tam da bu dönemde, İS 700 ile 1300 yılları arasında İslam Kültürü ve Öğretisi en parlak dönemini yaşamaya başlar. İS 813'de Bağdat'ta astrolojiyle uğraşan bir okul kurulur. Esas olarak da, doğa bilimleri ve felsefe öğreniminin yasaklı olduğu 9. Yüzyıl Medreseleri geçirdiği yapısal değişim sonucu din, matematik, astroloji (gök bilim), tıp, fizik konusunda birbirinden kıymetli ve değerli bilim adamlarının yetişmesini sağlamış ve onlardan eğitmen olarak da yararlanmışlardır. Bilinen ilk medrese 937'de Türkistan'ın Buhara kentinde kurulan FARACEK Medresesidir. Simyacı Razi, fizikçi İbn-ül Heysen, gök bilimci İbn el-Şatir (ki bir grup İslam bilim adamı adına, Batlamyus'un 'dünya merkezli gezegen' kuramını reddedip, güneş merkezli gezegen görüşünü ileri sürmüştür. Kopernik, ancak 200 yıl sonra 'Güneş Merkezli Gezegen' kuramını dünyaya sunmuş ve söz konusu bilim adamlarından esinlenip esinlenmediği sorusunun hep taze kalmasına neden olmuştur), büyük hekim İbn-i Sina ve sayamadığımız yüzlerce İslam bilim adamı bu dönem kurulan medreselerde öğrencilik ve eğitmenlik yapmıştır. Kuruluşu 9. yüzyıla dayanan bu köklü eğitim kurumları, yurdumuzda da varlığını Cumhuriyetin başlangıç yıllarına kadar sürdürmüşlerdir.

Avrupa'da Üniversiteleşme

Evet, günümüzde 'Üniversite' olarak betimlenen bu kuruluşların en yakın örneği, 1088'de kurulan **Bologna Üniversitesi**dir. 'Unus' (bir, tek) ve 'versus' (kuşatılmış, çevrilmiş) sözcüklerinin birleşiminden türemiş bir sözcüktür 'Üniversitas'. Bu sözcüğün Latince'deki karşılığı olan **lonca** gibi, tam da kavramın ruhunu yansıtırçasına gerçek anlamda bir 'Öğrenci Loncası'ydı bu ilk üniversite. Lonca; bilindiği gibi bağımsız ve ortak noktalar üzerinde birleşen insanlar tarafından oluşturulan toplulukları betimlemekte kullanılan bir sözcüktür. Bologna Üniversitesi de, hukuk öğrenimi almak isteyen bir grup öğrenci tarafından kurulmuştu. Öğretmenlerin ücretleriyle, üniversitenin tüm giderleri öğrenciler tarafından karşılanmaktaydı.

Eğitim ve öğrenim dışındaki idari, mali ve yönetsel sorunların tümü öğrencilerin sorumluluğu altındaydı. Üniversiteyi yöneten 'Rektör' bile, belirli dönemlerde, öğrenciler tarafından kendi içlerinden seçilirdi. Görüldüğü gibi, Bologna Üniversitesi son derece demokratik olarak yönetilen laik bir model izlediği oluşturmıştı.

1160'da kurulan Paris Üniversitesi ise Bologna Üniversitesine taban tabana zıt bir model olarak dikkat çekiyordu. Eğitimin ekonomik yönünü bu modelde de öğrenciler çekiyordu ama Paris Üniversitesi, daha çok eğitmenlerin oluşturduğu bir lonca görünümündeydi. Yönetim kadroları öğretmenler tarafından, kendi aralarından seçiliyordu. Kilisenin desteğinde varlığını sürdüren kurumun öğretmenlerinin de nerdeyse tamamı din adamlarından oluşmaktaydı. Din ve bilim sirtüşmesinin ilk kıvılcımlarının atıldığı o günlerde, Paris Üniversitesi öğretim üyelerinden bazılarının İngiltere Kralı kucak açar. Paris'ten göç eden bu bilim adamları 1167'de Oxford Üniversitesinin kuruluşuna katkıda bulunmuşlardır. Bu etkileşim uzun yıllar devam etmiş ve Avrupa'da üniversite sayısı hızla artmaya başlamıştır. Oxford'un kuruluşunu takiben Kral'ın, ülkeye davet ettiği öğretim üleriyle arası

açılmaya başlar. Bu olayların sonunda kral ile belediye başkanı bazı öğrencilerin asılmasına karar verir. Ve bu kez de Oxford'tan kaçış başlar. Bu olaylar da Cambridge Üniversitesinin kuruluşuyla sonuçlanır. 1229'da Paris Üniversitesi öğretim üyeleri de yerel yönetimlerle sorunlar yaşar. Kralın muhafızları bazı öğrencileri öldürünce öğretim üyeleri burada da göçe zorlanır. Bu hareket 1235'de Orleans, 1250'de Angers Üniversitelerinin kurulmasına neden olur. Oxford Üniversitesi Cambridge'in, Bologna Üniversitesi de Padua'nın kuruluşlarına katkıda bulunmuşlardır. 1222'de Bologna kent yönetimiyle ve egemenlerle anlaşmazlığa düşen öğretim üyeleri Padua kentine geçerek yeni üniversiteyi kurarlar.

Amerika'da Üniversiteleşme

Üniversiteleşme hareketi, dahası ABD'de ilk üniversitenin kuruluşu Avrupa'daki benzerlerinden yaklaşık 548 yıl sonraya denk gelir. 1636'da kurulan **Harvard Üniversitesi** Birleşik Devletlerin ilk üniversitesidir. **Galile, Harvey, Boyle, Newton'un** eserlerinin okutulduğu, 1659'dan başlayarak Kopernik'in 'Dünya Merkezli Gezegen'inin eğitim sistemine yerleştirildiği Harvard Üniversitesini 1701'de kurulan **Yale Üniversitesi** izler. Collegiate School of Conneticut olarak kurulup Yale Üniversitesine dönüşen bu kuruluşun sonra 1740'da Benjamin Franklin'in yoğun uğraşlarıyla **Pennsylvania Üniversitesi** kurulur. Bu üniversitenin kuruluşu **James Logan'ın** kurduğu kütüphaneyi kente bağışlamasıyla başlar. Benjamin Franklin'in JUNTO adıyla kurduğu felsefe kulübünü bu binaya taşır. Daha sonra JUNTO, Amerikan Felsefe Derneği'ne (American Philosophical Society), bu oluşum da kısa süre içinde devlet akademisine dönüştürülür. Bu sürecin son noktası, bugün Birleşik Devletlerdeki ilk 20 üniversite içinde olan Pennsylvania Üniversitesi'dir.

Minnesota Üniversitesi eğitime ilk olarak 1851 yılında tek bir binada başlar. 1861 iç savaşa dek yeni binalarıyla oldukça hızlı bir şekilde kampüsleşir. İç savaş başlayınca eğitim sonlanır. Tam 8 yıl sonra, 1869'da 15 kişilik bir sınıfla eğitime yeniden başlayıp, kesintisiz olarak sürdürür. 18. yüzyıl'ın ortalarında New York'da King's College **Columbia Üniversitesine**, Queen's College de **Rutgers Üniversitesine** dönüşür. **Birleşik Devletler'de üniversiteler Türkiye'deki gibi merkezi bir yönetime bağlı değildir.** Federal devletin eğitimle ilgili her eyalete özgü olarak tanımladığı belirli standartlar vardır. Üniversiteler bu standartlara uygun olarak kurulur ve yönetilirler. Yükseköğretim ile ilgili bizdekine benzer, daha doğrusu bizim model olarak aldığımız yapılaşmalar vardır. Üniversiteler, kolejler, enstitüler ve teknoloji enstitüleri yükseköğrenimin temelini oluşturur. Özellikle 'Community College' diye tanımlanan okullar bizdeki iki yıllık eğitim veren meslek yüksekokullarına benzer kuruluşlardır.

Amerikan üniversiteleri ya 'Eyalet' ya da 'Özel Vakıf' üniversiteleridir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en iyi 25 üniversite içindeki **Cornell, Harvard ve Yale** benzerleri **özel vakıf**, yine aynı sıralamadaki **University of Pennsylvania, University of California ve Universty of Michigan** ise **eyalet** üniversiteleridir. Görüldüğü gibi, Avrupa'da kurulan ilk üniversiteden tam 548 yıl sonra kuruluyor Harvard Üniversitesi.

Japonya'da Üniversiteleşme

Japon eğitiminde geleneksel yapıdan, modern batılı eğitime geçişte Meiji Dönemi ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Geleneksel yapının özgün ve elit parçasını oluşturan samuraylar dönüşümde liderlik görevini üstlenip, batı ile ilişkilerde ön plana çıkmışlardır. Eğitimde yalnızca Confucian klasikleri, askeri teknikleri ve sanatı işleyen ve bu konularla kısıtlanmış Japon eğitimi 19. yüzyılın başlarında aritmetik, tıp ve Alman araştırmaları konularını irdelemeye başlamıştır. Söz konusu dönüşümü üç evrede gerçekleştirmişlerdir. İlk evre olan Tokugawa döneminde (1603-1867), özellikle de son otuz yıl içinde batı kaynakları tercüme edilmiş ve yorumlanmıştır. 1867 sonrası Meiji Restorasyonu olarak bilinir. Bu dönem, tercüme edilip yorumlanan batılı kaynakların uygulama alanına aktarılması düşüncesiyle akademisyen ve uzman transferinin gerçekleştirildiği dönem olmuştur. Üçüncü dönem, belki de en önemli olan periyod Tokugawa yönetiminin son on senesinde uygulanmaya başlayan Japon akademisyen ve uzmanlarının gelişmiş ülkelere gönderilip, güncel bilgiyle donandıktan sonra ülkeye dönmeleridir.

Japonya'da modern anlamda kurulan ilk üniversite 1876'da Tokyo'da kurulan **Tokyo Üniversitesi**'dir. Bugün Japon eğitim sisteminde aktif yaşamını sürdüren 83 üniversiteden kimisinin kökleri oldukça eskilere dayanmakta, kimisi ise 1947-49 döneminde kurulan '**Yeni Kuşak**' eğitim kurumları olarak bilinmektedir. Çoğu '**Imperial University**' olarak betimlenen geleneksel üniversiteler yine bu dönemde yeni eğitim sistemine uyumlu hale getirilip eğitim hizmetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Örneğin, **Chiba Üniversitesi** 1949'da Chiba koleji ile Chiba Tıp okulunun birleşmesiyle kurulmuştur. Bugün üç farklı yerleşkede, 9 fakülte, kütüphane, üniversite hastanesi, eğitim ve araştırma merkezleriyle Japon toplumuna hizmet etmektedir. Yeni kuşak üniversitelerin en başarılılarından birisi de **Tsukuba Üniversitesi**'dir. Bünyesinde Nobel ödülü almış üç profesörü barındıran okul 1973 yılında kurulmuştur. **Fukuoka Üniversitesi** ise bir başka yeni kuşak üniversite örneğidir. 1934 yılında Yüksek Ticaret Okulu olarak eğitime başlayan okul 1959 yılında hukuk ve ekonomi fakülteleriyle gelişimini sürdürmüştür. 1960'da hizmet vermeye başlayan Farmasötik Bilimler Fakültesi ve 1962'de açılan Mühendislik Fakültesiyle güçlenen Üniversite yoluna emin adımlarla devam etmektedir.

Japonya'da geleneksel eğitimden gelip de modernize edilen okulların sayısı da oldukça fazladır. Bunların en köklülerinden birisi, kuruluşu 1724'e dayanan **Osaka Üniversitesi**'dir. 1724'de Kaitokudo adı altında Amagasaki Osaka'da kuruldu. Daha sonraları **Tekijuku** adı altında 1838'de School of Rangaku ile birleşti. Kaitokudo'da gelişen özgür ve araştırmaya yönelik etkinlikler okulu ansızın Japonya'nın akademik çekim merkezi haline getirdi. Birleşmeyi izleyen yıllarda gelişimini sürdüren üniversite batılı anlamda eğitime 1931 yılında tıp ve bilim adında iki fakülteyle başladı. Bugün 10 fakülte, 14 yüksekokul, farmasötik bilimler, doğa bilimleri, gen terapi, nano teknoloji ile uğraşan pek çok merkeziyle Japon halkına hizmet sunmaktadır. Modern anlamda eğitim veren bir diğer üniversite de 1897'de kurulan **Kyoto Üniversitesi**'dir. İki yerel ve beş Nobel ödüllü bilim adamının çalıştığı Kyoto Üniversitesi Japonya'da yeni eğitim düzenine uygun olarak kurulan ikinci üniversitedir. 1949'da eğitim

fakültesinin açılmasıyla güçlenen üniversite aynı yıl yeni sisteme uygun olarak düzenlenir. Hukuk ve tıp fakülteleriyle ününü yurt dışında da duyuran Kyoto Üniversitesi Japon halkının en çok ilgisini çeken okullardan birisi olmuştur.

Kökleri Japon samuray geleneğine dayanan üniversitelerden bir diğeri de **Nogoya Üniversitesi**'dir. 1871'de tıp fakültesi ve hastanesiyle hizmet üretmeye başlar. 1878'de halk sağlığı okulu, 1881'de Aichi tıp okuluyla gelişimini sürdürmüştür. 1939'da tıp fakültesine bilim, mühendislik gibi okullar da katılır. 1947'de hukuk ve ekonomi fakültelerinin de katılımı üniversitenin gelişimini hızlandırır. Aynı yıl içinde yeni eğitim sistemine uygunluğu sağlanıp adındaki 'Imperial' betimlemesi düşürülür. **Hakkaido Üniversitesinin** kuruluşu 1872'ye dayanır. Hakkaido imparatorluk üniversitesi adını alan okul aynı yıl ziraat fakültesine kavuşur. 1919 yılında kurulan tıp ve 1924'de kurulan mühendislik fakülteleriyle gelişimini sürdürür. 1947'de adı Hokkaido Üniversitesi'ne dönüştürülür. Eğitim politikaları da yeni sisteme uydurulur.

Japonya'daki bir diğer üniversite modeli, kökleri misyonerlerin verdiği eğitime dayanan **Meiji Gakuin Üniversitesi**'dir. Bu üniversite Japonya'daki en eski Hıristiyan okullarından birisidir. 1859'da misyoner Dr. Samuel R. Brawn'ın İncil çevirisi sınıfıyla eğitime başlamıştır. Meiji Gakuin adı ilk olarak 1886'da Union College ile theological school'un birleştirilme çalışmalarında kullanılmıştır. Bugün theology yanı sıra genel eğitim, literatür, ekonomi ve ticaret, sosyoloji, hukuk gibi fakülteleriyle eğitim hizmetlerini sürdürmektedir.

Kanada'da Üniversiteleşme

1800'lü yılların başında kuruluyor Kanada'da ilk üniversiteler. Örneğin **Saint Mary's Üniversitesinin** kuruluşu 1802'de gerçekleşiyor. Popülaritesini hiç yitirmeden günümüze kadar geliyor bu üniversite. Özellikle psikoloji, kriminoloji, tarih ve felsefe konularında uluslararası ün kazanıyor. **Queen's Üniversitesi** 1841 yılında İngiltere Kraliçesi Victoria tarafından kuruluyor. Ontario gölü kıyısında, Kanada'nın en güzel ve en iyi üniversitelerinden birisi oluyor. Bu gün hukuk alanında uluslar arası ün kazanmış gerçek anlamda prestij sahibi bir üniversite olarak biliniyor. **Brock, Carleton, Concordia, Malaspina ve Toronto Üniversiteleri** ülkenin saygın ve gözde diğer yükseköğretim kuruluşlarıdır.

Avustralya'da Üniversiteleşme

Avustralya'da ilk kurulan üniversite New South Wales bölgesi Sydney kentinde bulunan **Sydney Üniversitesi**'dir. 1850 yılında kurulan üniversite ilk olmanın dışında ülkenin en büyük üniversitelerinden birisi olarak da bilinir. Yüksek eğitim kalitesi dünya çapında üne sahiptir. Asya-Pasifik üniversitelerinin en prestijlisidir. 1900 yılından beri eğitim hizmeti sunan bir başka üniversite de **Edith Cowan Üniversitesi**'dir. Batı Avustralya'nın Perth kentinde 20.000 öğrenciye eğitim veren okul sosyoloji ve antropoloji, mühendislik, tarih ve hemşirelik konusunda ülkenin en iyi üniversitelerinden birisidir. Ününü özellikle finans, muhasebe ve pazarlama ile duyurmuştur. **Deakin, La Trobe,**

Macquarie, Newcastle, Wollongong, Victoria gibi üniversiteler de Avustralya yükseköğrenimine özgün katkısı olan ünlü kuruluşlardır.